

Net als zijn kleren vertelt ook zijn tuin ons veel over de eigenaar en ontwerper en in welke tijd we leven. We hoeven geen lange tuinwandeling te maken om te kunnen analyseren welk type mens huis en tuin gebruiken.

Zo kun je ook in één oogopslag aflezen of kinderen een rol spelen, in welke richting de interesse van de beheerder gaat, of de esthetiek of het natuurgevoel de overhand heeft. Dat is ook overduidelijk het geval bij de tuinen die Willem Iven heeft ontworpen en aangelegd, ook al verschillen ze onderling nogal.

In de vorige artikelen van deze serie hebben we kunnen kennismaken met Willems ervaring als natuurbeheerder, als verteller en als tuinarchitect. Ook in deze laatste "Gesprekken met Willem Iven" komen deze aspecten aan bod. We zullen ook aandacht schenken aan actuele problemen, de ecologische betekenis en het maatschappelijk functioneren van de heemtuinen.

De totale oppervlakte aan natuurgebieden in Nederland is de laatste 10 jaar langzaam toegenomen, terwijl de kwaliteit van de natuur nog steeds achteruit gaat (De Levende Natuur, mei 2000). Het natuurbeleid van de Nederlandse overheid richt zich zowel op het vergroten van natuurgebieden als het realiseren van ecologische verbindingzones (EHS). Kunnen heemtuinen hierbij aanhaken, hierin kernen vormen of blijven het geïsoleerde eilandjes met een marginale ecologische en maatschappelijke betekenis?

Gesprekken met Willem Iven

deel 4: "En weinigen begrepen dat de wegen der natuur niet verbeterd moeten worden, maar aanvaard"

Frank Townshend, 1934

Ben J. Veld

- Wat is, behalve inkomsten verdienen, je motivatie om tuinen te ontwerpen en aan te leggen? Wil je een eigen, andere wereld scheppen met eigen regels en wetten?

"Het is niet zozeer mijn eigen wereld scheppen, als wel de basis aanbrengen voor de verwondering waarvan ik verwacht dat die zal komen. Omdat je door ervaring veel kennis hebt opgedaan, weet je vaak wat je kunt verwachten als je op een bepaalde plaats op een bepaalde manier aan het werk gaat. Toch wordt het altijd een beetje anders dan je had gedacht. Dat vind ik zo fijn! Bij de andere architectuur krijg je precies wat op de tekening staat. Bij mijn architectuur niet. Dat zeg ik ook tegen de opdrachtgevers: het wordt nooit zoals ik het teken. Ik heb tijdens de aanleg een heel brede marge van handelen nodig. Die maakt het juist mooi! Ik maak vooraf altijd een tekening, ga dan met de opdrachtgever om de tafel zitten, luister goed en doe voorstellen: als we nou eens dit of dat en zus en zo. Naar aanleiding van dat gesprek maak ik een grove schets, nog niet precies ingevuld. Daar liggen de leidingen, hier komen bosplanten, daar

een schaduwelling, een zonnige plek en de praktische dingen zoals de paadjes, zitplaatsen, een lantaarn enz. Ik stuur die tekening met een toelichting altijd op. De schets moet zo duidelijk zijn, dat de mensen het makkelijk snappen. Dan bespreken we de ik-had-liever-dit-dingen en dan komt er een definitief ontwerp. Het hangt van de

opdrachtgever af hoe gedetailleerd de tekening wordt. Er zijn doorsnedes en toelichtingen bij. Bijvoorbeeld hoe maak ik een put, een muurtje of een hekje."

- Bij ontwerp en aanleg van de Water-tuin in het Spijkertwarter in Arnhem hebben we twee vijvers op verschil-

Het zuiveringsmoeras van de familie Dik te Helvoirt

Foto: B.J. Veld

lende hoogte als centraal ordenend principe genomen. Dat wil zeggen de vormgeving van de rest van de tuin staat voor een groot deel in directe relatie met de vijvers. De vijvers bevatten regenwater en kunnen zonodig aangevuld worden met grondwater door een pomp. Jij hebt veel geëxperimenteerd met water. Zou je enkele andere mogelijkheden kunnen noemen, waarbij je water als ordenend principe in de tuin gebruikt?

"Het voorbeeld van de z.g. lek-kende vijver. Dikwijls bevindt het waterniveau van de vijver zich boven het grondwaterniveau. Je hebt dan een bak met water. Men klaagt: mijn vijver is lek! Wat echter vaak het geval is, is dat de vijver overstroomt of overhevelt naar de omringende grond door ingroeïende wortels. Je krijgt daardoor een overgangszone (gradiënt) van nat naar droog en dat moet je juist hebben! Verder is er de mogelijkheid van de vlotter met een pompje. In Oss wordt dat op mijn voorstel uitgevoerd. De vijver is daar gemaakt met folie en het grondwater bevindt zich drie meter onder het maaiveld. Ik raadde het volgende aan: maak een put van ringen van gestapelde stenen, dieper dan drie meter. Hang daarin een zuigmond met een pompje. Het wordt bestuurd door een vlotter in de vijver. Zodra de vlotter aangeeft dat het vijverpeil teveel zakt, begint het pompje uit de put water op te pompen. Dat koude water kun je eerst nog in een bak op buitentemperatuur laten komen. Bij grote regenbuien loopt de vijver over en kan er weer een gradiënt ontstaan.

Nog een voorbeeld. De wens van een opdrachtgever was een moeras. Hij had op z'n verjaardag moerasplantjes gevraagd en gekregen. Het moeras mocht niet bij de vijver die er al was, want daar waren eenden en ganzen die met hun mest het water zo groen als erwtensoep maakten. Ik heb het volgende bedacht: we pompen water uit de groene vijver naar het heuveltje. Vanaf dat heuveltje loopt een vijftig meter lang namaakbeekje met lemen bodem naar het nieuwe moeras, alwaar het water verder gezuiverd wordt door

Het zuiveringsmoeras van de familie Dik te Helvoirt.

Foto: B.J. Veld

de planten. Het moeras loopt over in de oude vijver die nu niet meer groen is. Het werkt goed. De eend-achtigen lopen er nog altijd maar worden bij het moeras weggehouden."

- Van bosplanten is bekend, dat zij zich in het algemeen uiterst langzaam verspreiden (soms maar enkele honderden meters in honderd jaar). In nieuwe bossen die als ecologische verbindingzone dienst moeten doen worden de potentiële leefgebieden dus zonder hulp van de mens maar moeilijk bereikt. Zou je hierbij hulp bieden of maar rustig afwachten? Hoe bepaal je of een gebied geschikt is voor een bepaalde soort?

"Bij het "maken van de nieuwe natuur" gaan we uit van grotere gebieden, b.v. bos. Je bekijkt de mogelijkheden van het milieu ter plekke, welke voorwaarden voor welke houtsoorten aanwezig zijn. Van die voorwaarden is al heel wat bekend, maar het is eigenwijs als je meent alle voorwaarden te kennen. Ik zou open stukken laten die je niet beplant, zodat ze zich zelf kunnen ontwikkelen. Dat duurt wel wat langer. Eerst de pioniervegetatie enz. Dat is voor het publiek ook gruwelijk interessant. Men kan dan beide moge-

lijkheden naast elkaar volgen. Het is geweldig leuk om te ervaren hoe een gebied zich zonder eigenwijze ingrepen ontwikkelt."

- "Het aanleggen van netwerken van natuurgebieden is de oplossing voor een duurzaam behoud van de diversiteit in een land waar de natuur zo sterk versnipperd is als in Nederland." (Opdam 2000). Over het effect van versnippering op planten is nog weinig bekend. Is het raadzaam, dat heemtuinbeheerders eens in de omgeving gaan rondkijken, hoe hun tuin uit de eilandpositie gehaald kan worden en deel kan gaan uitmaken van zo'n ecologisch netwerk?

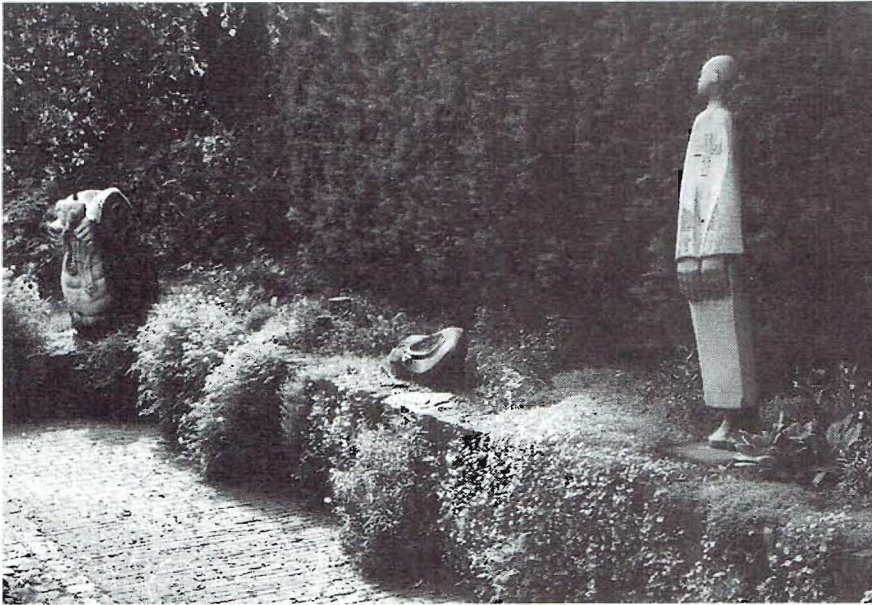
"Dat lijkt me heel zinnig. Dan kunnen de heemtuinplanten en -dieren zich in het netwerk begeven en zich in de lege gebieden vestigen. Al moeten we ons er

op korte termijn geen al te grote voorstellingen van maken. De vestigingsvoorwaarden moeten ook maar geschikt zijn! We moeten het op lange termijn zien en de netwerken moeten zich ook over de landsgrenzen heen uitstrekken."

- Dr. Sybrand Tjallingii (1992) heeft m.i. het zeer vruchtbare concept van de ecologische stad ontwikkeld. Deze zg. ecopolis is een procesgerichte benadering die richting geeft aan het werken met ecologische processen bij inrichting en beheer van een complete stad. Hierbij spelen ecologie en duurzaamheid een centrale rol.

"Dat doet me denken aan een middeleeuwse stad, waar boerderijen, tuinen, koeien en varkens in waren. De stad kon in bijna alles voorzien, ook in tijden van belegering. De stad bood een zeer divers woonmilieu. Dat had voordelen maar ook nadelen, zoals slechte rioleringen, vieze straten, ratten en ziekten.

De benadering van de vormgeving van de stad vanuit stromen spreekt mij zeer aan. De stad integraal bekijken lijkt me fantastisch! Niet zoals nu dikwijls een kortetermijn ad-hoc beleid waar toevallig een parkeerplaatsje beschikbaar

Stapelmuurtje, gemaakt door Willem Iven in de tuin van de familie Eysbouts te Sint-Michielsgestel. De beelden zijn afkomstig uit Tenge Nenge, Zimbabwe.

Foto: B.J. Veld

komt voor een tuintje. Dat is pruts-
werk, dat levert geen echte bijdrage. Je
proeft direct het verschil, als je een
groene gemeente als Oss vergelijkt met
de metropoolstad Rotterdam. Als je er
komt voel je meteen: groen is veel be-
ter!"

*- Een heemtuin kan een belangrijke
rol spelen bij de recreatie van de
stadsmens. Tuin en recreatie kunnen
met elkaar op gespannen voet staan.
Dit kan ten koste van de vegetatie en
daardoor ook weer van de recreatie
gaan. Welke verhouding is optimaal
en welke maatregelen kun je treffen
om tuin en recreanten positief te laten
samengaan?*

"Het hangt af van de soort mensen
die de tuin gaan gebruiken. De ene
buurt is de andere niet. In een villawijk
is het anders dan in een volkswijk. Het
risico dat er wat mislukt moet je inbou-
wen. Zodra je merkt dat het niet goed
gaat moet je ingrijpen. Je leert op den
duur wat de mensen waarderen en daar
speel je op in. Je overlegt met ze. De
wensen kunnen zeer uiteenlopen. De
één wil vruchtbomen, de ander wil
klauterbomen, rozenperkjes of borders
met mooie bloemen, een steile helling
om te beklimmen. Het is de kunst van
de heemtuinarchitect de *recreatie*-
doelstellingen in evenwicht te brengen
met de *natuur*-doelstellingen. In het
overleg met het tuin-comité moet je

duidelijk maken welke doelstellingen
met elkaar in strijd zijn en dat je,
vooral bij een klein terrein, keuzes
moet maken. Probeer zo veel mogelijk
de wensen van de mensen te honore-
ren. Kun je dat niet, probeer dan te
overtuigen met jouw argumenten of
laat het anders een ander maar doen."

*- Uit een onderzoek van Alterra naar
het vrijetijdsgedrag van Turken, Ma-
rokkanen en Surinamers blijkt dat de
meerderheid van deze allochtonen
hun vrije tijd het liefst in de stad door-
brengen. Parken en andere groene
ruimten zijn daarbij in trek. In feite
geldt dat ook voor de allochtone jon-
geren van de tweede generatie. Je
komt ze zelden in natuurgebieden te-
gen. Mijn ervaring is dat Turkse jon-
geren alleen in de heemtuin komen als
de walnoten rijp zijn. Moeten er voor
deze bevolkingsgroepen plekken in de
tuin aanwezig zijn als hangplek voor
jongeren of om te barbecuen?*

"Tja. Om te weten of je de doelstel-
lingen van de heemtuin wel kunt halen
en handhaven, is het van belang om te
weten, hoe de bevolkingssamenstelling
van de wijk is en hoe de behoeften lig-
gen. Kunnen de wensen in het plan in-
gebouwd worden, dan zou ik zeggen:
Doen! De wereld is van iedereen. Een
buurttuin is van de hele buurt en niet
alleen van de plantenliefhebbers. Pro-
beer de bewoners iets mee te geven,

zodat ze niet alleen komen voor de no-
ten of het vuur of voor de handel in
wat dan ook. Vertel ze iets van onze
tuin, van onze manier van omgaan met
elkaar en de planten en de dieren. Dat
is een eeuwigdurend proces dat je
steeds weer gaande moet houden. Laat
zien hoe en waarvan je geniet. Eigen-
lijk heel boeiend, heel mooi en uitda-
gend. Heel mooi is als ze ook een taak
in de tuin op zich willen nemen."

*- Je hebt voor Staatsbosbeheer na-
tuurterreinen aangekocht. Wanneer
kwam een terrein in aanmerking voor
aankoop?*

"Als je een terrein had ontdekt dat je
de moeite waard vond, dan deed je een
voorstel bij je chef. Het gebeurde vaak
in ruilverkavelingsgebieden. Was je
chef het ermee eens dan gingen wij het
gebied inventariseren. Op de topografi-
sche kaart gaf je dan aan welke delen
je interessant vond. Daarna kwam de
natuurwetenschappelijke commissie op
bezoek. Die bestond uit botanici, vege-
tatiekundigen, entomologen, zoölogen
en geologen. Zij beoordeelden het ter-
rein en konden eisen dat het buiten de
ruilverkaveling bleef. In die tijd kon
het natuurbehoud vijf procent van het
gebied gratis in beheer krijgen in ruil
voor het verlies dat de ruilverkaveling
veroorzaakte. Dan kwam het terrein op
het aankoopplan. Staatsbosbeheer
kocht meestal de moeilijk beheerbare
terreinen, Natuurmonumenten en het
Brabants Landschap de terreinen die
ook nog wat konden opbrengen. Dat
kon zelfs boerenland zijn. Toen ik be-
gin jaren '60 in Brabant kwam werken
bezat het Brabants Landschap 3 ha na-
tuurgebied. Ons team vond dat dat veel
meer moest worden, want Brabant be-
gon zich toen heel snel te ontwikkelen
en dan zou er veel natuur verloren
gaan. We besloten de aankopen van
het Brabants Landschap te stimuleren.
Dat bestuur wilde er eerst nauwelijks
aan. Bij aankoop betaalde het rijk de
helft, de provincie betaalde wat en het
Brabants Landschap ook wat met geld
uit leningen en legaten. Zo is het Bra-
bants Landschap een der grootste eigen-
naren van natuurgebieden in de provin-
cie Noord-Brabant geworden."

*- Natuurherstel is tegenwoordig popu-
lair. Ook al is het project geslaagd,*

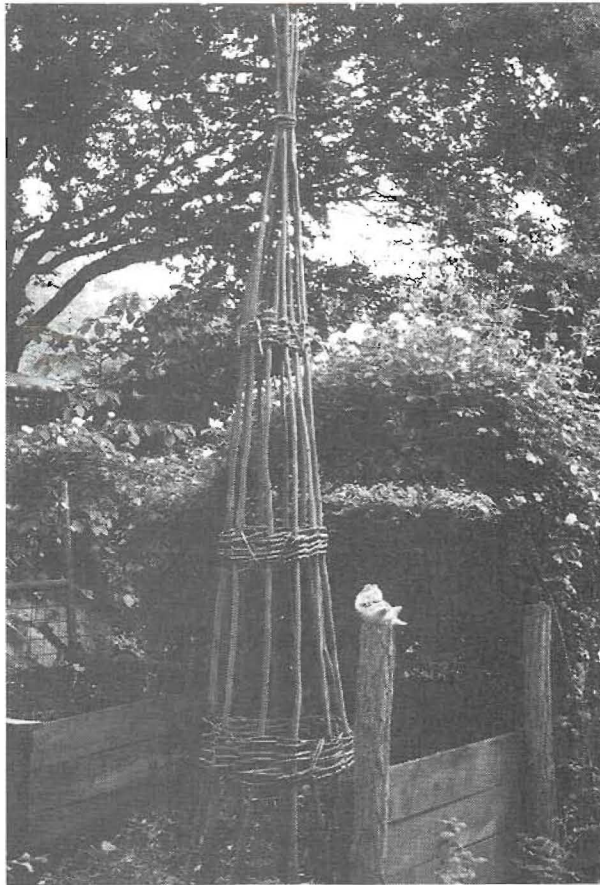
het is namaak, want het is niet op natuurlijke wijze tot stand gekomen. Kan de herstelde natuur even waardevol worden als het origineel?

"Natuurlijk niet, want het origineel is weg. Al is het resultaat in het begin soms spectaculair, hoe gaat het op de lange duur? Kun je de nadelige invloeden (verdroging, vermesting, verzuuring) blijvend uitschakelen? Door een gebied weer onder water te zetten heb je niet automatisch weer een rijke natte natuur. De rivier de Beerze in midden-Brabant is een goed voorbeeld van hoe met een moderne aan-

pak door natuurontwikkeling de rivier haar oorspronkelijke loop zoveel mogelijk heeft teruggekregen. De tijd zal ons leren of het 55 ha grote overstroomingsgebied een hoge natuurwaarde zal krijgen en de oorspronkelijke waarde kan evenaren."

- Door het EG-landbouwbeleid in het eind van de vorige eeuw zijn veel landschappen genivelleerd en is natuur vernietigd. De landbouw vormt nog steeds een van de grootste bedreigingen van de natuur (Duinhoven, 1997). Acht je de agrarische sector nu in staat tot reservaatbeheer, ook als het grondeigendom in handen van de betreffende agrariërs blijft? Is hun kennis en mentaliteit adequaat voor het natuurbeheer? Kun je aan de boeren zelf overlaten hoe zij de gewenste doelen, b.v. op het gebied van slootkantbeheer, willen bereiken?

"Daar heb ik ervaring mee. In de omgeving van Oirschot had je boeren die een bepaald gebiedje beheerden en daar een vergoeding voor kregen. Er was een omschrijving van wat ze moesten doen en laten, b.v. bemesten.

Een hoekje in de tuin van de familie Eysbouts te Sint-Michiëlgestel.

Foto: B.J. Veld

Maar het heeft m.i. alleen betekenis, als het in het groot gebeurt. Niet dat prutsveldje of slootkantje, dat is niet genoeg. Het moet deel van een netwerk zijn. Er moet vertrouwen opgebouwd worden, er moet voorlichting en overleg zijn. Dan kan de boer ook zeggen: dat vind ik niets, want wij deden het vroeger zo. Ja, maar toen was de doelstelling anders. Nu willen we graag bereiken, dat als je twee keer maait of later maait de koekoeksbloemen terugkomen.

Dan zegt de boer: O, ja, die stonden hier vroeger zat. Als de boer dat dan leuk vindt dan kan het wel wat worden. Maar hoe het op de lange duur zal gaan?" □

Ben J. Veld is o.a. mede-initiatiefnemer van de Werkgroep Ecologische Tuinen Arnhem. Hij geeft ook regelmatig lezingen en advies op het gebied van de stedelijke ecologie.

Zijn adres:

Parkstraat 72, 6828 JL Arnhem
tel. 026-4450786.

Met de zachte g

Spekzoekende vliegen

Het valt op dat er bij vochtig (na)zomerweer altijd bromvliegen in huis komen. Het zijn vlugge, glanzende dieren, blauwig van uiterlijk. Ze zijn vooral vlak boven de begane grond haastig op zoek naar dood vlees om daar eitjes op te leggen. Gejaagd 'schaatsen' ze snel door huis en keuken met een duidelijke voorkeur voor het laagbijdegrondse. Eigenlijk hadden ze onmogelijk binnen kunnen komen, deuren en ramen zijn dicht. Toch zijn ze er.

Men noemt ze spekvliegen omdat ze graag hun eitjes leggen in rokende blokken spek en 'schenk-' of 'knook'hammen in de schouw.

N.B. rokend spek roókt niet, maar het wórdt gerookt in de rook van brandend of - beter nog - smeulend hout van een open haardvuur. Tegen spekvliegen moeten rokend spek en hammen dan ook worden ingepakt in linnen zakjes of vliegenkastjes van horregaas.

Ik heb een theorie over spekvliegen in huis ook als daar geen spek is. Spekvliegen zijn op zoek naar dood vlees. Ze hebben daar een 'neus' voor. Eigenlijk worden ze aange trokken door de geur van een verbrand bos. In zo'n niet meer bestaand bos liggen immers altijd smeulende en verkoolde stukken hout én geblakerde krenge van dieren die de bosbrand niet konden ontvluchten.

De schouw waar mijn Harrie-Leenderskacheltje op aangesloten is ruikt net zo: als een smeulend bos dat geen bos meer is. Vooral bij vochtig weer. "Ge ruikt de schouw", zei mijn moeder, "het weer zal omslaan". Ik weet nu hoe die brommers die niet binnen konden komen tóch binnenkomen: via schoorsteen, schouw en kacheltje, gelokt door de typische schoorsteengeur. De spekvliegen worden bedrogen door hun aangeboren 'neus' voor brandlucht. Want er is hier spek noch ham.

Willem Iven